

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND ORGANIZAREA VICEARHIDIACONATULUI GRECO-CATOLIC BAIA SPRIE PÂNĂ LA MIJLOCUL VEACULUI AL XVIII-LEA

MARIUS CÎMPEAN

SOME THOUGHTS REGARDING THE ORGANIZATION OF THE GRECO-CATHOLIC
VICE-ARCHDEACONATE FROM BAIA SPRIE UNTIL THE MIDDLE OF THE 18TH CENTURY

ABSTRACT: The first information about the religious organization of the Romanian community in the villages longing Baia Mare region appear the last decade of the XVIIth century.

The Greco-Catholic Arhipresbiteriat? (protopopiat) of Baia Sprie or of the „Baia de Sus“ it is first

REZUMAT: Primele informații referitoare la organizarea bisericească a populației românești din satele aparținătoare plasei Baia Mare apar în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea.

Protopopiatul greco-catolic Baia Sprie sau al „Băii de Sus“ este menționat documentar în anul 1741,

KEYWORDS: Greco – Catholic Church, Satu Mare Shire, Baia Sprie archpriest ship, Sofronie's insurrection.

mentioned in 1741, under the jurisdiction of the Muncacs Ucrainion Greco-Catholic Church. Dumbrăvița, Tăuții de Sus; Rus, Unguraș, Șișești, Bontăieni, Chiuzbaia, Șindrești; Cetățele, Șurdești, Dănești and Negreia were part of these parishes.

sub jurisdicția Episcopiei greco-catolice ucrainene de Muncaci. Avea în componență parohiile și filii-le Dumbrăvița, Tăuții de Sus; Rus, Unguraș, Șișești, Bontăieni, Chiuzbaia, Șindrești; Cetățele, Șurdești, Dănești și Negreia.

CUVINTE-CHEIE: Biserica Greco-Catolică, Comitatul Satu Mare, plasa Baia Mare, Protopopiatul Baia Sprie, răscoala lui Sofronie.

La sfârșitul veacului al XVII-lea Transilvania și partea superioară a Ungariei (cu comitatele românești Bihor, Ugocea, Maramureș și Sătmar) au intrat sub stăpânirea habsburgică. Politica economică, de factură mercantilistă, inaugurată de Curtea de la Viena în noile teritorii subordonate presupunea exploatarea sistematică a potențialului uman și material. Prin conscripțiile fiscale¹, administrația imperială riguroasă și bine organizată realizează atât o inventariere a surselor de venit (scopul principal al conscripțiilor fiscale) cât și o imagine a situației demografice existente, în acea perioadă, în Transilvania de astăzi.

1. În Transilvania prima încercare de conscripție a fost făcută în anul 1698. Au urmat cele din anii 1700 și 1703 (primele trei conscripții au vizat doar câteva jurisdicții din principat, rezultatele fiind cunoscute doar parțial). Austriecii au reluat conscripțiile în anii 1713–1714, 1721–1722, 1742, 1750, 1760–1762; culminând cu recensământul general al populației din 1785, realizat din ordinul împăratului Iosif al II-lea, considerat primul recensământ modern din Ungaria și Transilvania.

Alături de recensămintele oficiale venite din „porunci prea înalte“, ierarhii Bisericii Unite din Transilvania dar și ai Bisericii Ortodoxe² au întocmit conscripții mai mult sau mai puțin subiective și pline de omisiuni deoarece au fost realizate pe fondul disputelor religioase³. Conscrierile confesionale aveau la bază informațiile transmise protopopilor de către preoții satelor, centralizate ulterior de către autoritățile episcopale. Deși preoții furnizau cifre apropiate de realitate, datorită cunoașterii numărului de familii și de credincioși din propriile parohii, la „vârf“ tendința era de falsificare a datelor cu privire la apartenența confesională a conscrișilor.

Alături de aceste surse, pentru cercetarea fenomenului demografic în lumea satului transilvănean o mare importanță o au registrele de stare civilă. În așa numitele **matricole parohiale**, „slujitorii Domnului“ consemnau nașterile, căsătoriile și decesele – principalele momente de fericire dar și de tristețe din cadrul comunităților păstorite. Din perspectiva demografiei istorice, atât istoricii străini⁴ cât și cei români⁵ recomandă „despuierea exhaustivă a registrelor parohiale de stare civilă“.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, în Transilvania, biserica era instituția abilitată legal să dețină controlul actelor legate de nașterea, căsătoria și decesul unei persoane. Importanța acestora pentru autorități se întrezărește și din decretele aulice din 10 mai 1774 și 2 martie 1790, prin care preoții erau obligați să pună la adăpost de foc, furt și distrugeri aceste matricole. În 1794–1795 statul maghiar introduce regimul stării civile, responsabilitatea registrelor de stare civilă fiind preluată de către instituțiile specializate ale statului, subordonate Ministerului de Interne.

Principala unitate administrativă în organizarea Regatului maghiar a fost comitatul. În cadrul comitatului Sătmar, Baia Mare, Baia Sprie și așezările din împrejurimi formau plasa Baia Mare⁶. Primele informații referitoare la organizarea bisericească a populației românești din plasa Baia Mare apar în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, ele culminând cu bilanțurile statistice realizate în deceniile 3 și 4 ale secolului următor de autoritățile comitatului la îndemnul Consiliului Locumtenențial. Astfel, în jurnalul său, episcopul Iosif de Camillis⁷ menționează faptul că în vara – toamna anului 1692 a suspendat din oficiu preoțesc pe „schismaticii“ Iurg din Șindrești, Mihai și Constantin din Rus, hirotoniți de „episcopi străini“⁸. O altă consemnare din filele aceluiși jurnal menționează (re)înființarea unui arhiepiscopitiat în „districtul Baia Mare“, la 29 august 1692, în fruntea căruia a fost așezat protopopul Damian Mihalca⁹. În consecință, pe la mijlocul anilor '80 ai veacului al XVIII-lea, după crearea unor avanposturi uniute în rândul românilor din comitatul Sătmarului, Iosif de Camillis își lărgeste sfera de „asistență spirituală“ și asupra românilor din împrejurimile Băii Mari.

Pe fondul insurecției racoțiene¹⁰ ce a adunat în tabăra curută și categorii sociale din Ungaria și Transilvania nemulțumite de consecințele Unirii, se poate vorbi despre o „mișcare antiunire“ declanșată și în Sătmar. Pe acest fond, supunerea la catolicism a preoților ortodocși din districtul Baia Mare, denumiți „schismatici“ de

2. Ajunsă la rang de Mitropolie, în anul 1864, în timpul mitropolitului Andrei Șaguna.
3. A se vedea conscripțiile unite realizate de către episcopul Inochentie Micu Clain (1733) și vicarul Petru Pavel Aron (1750). Prima conscriere a populației ortodoxe din Transilvania a fost realizată, în anul 1766, de episcopul Dionisie Novacovici.
4. Demografia istorică ca domeniu autonom de cercetare a apărut în deceniul șase al secolului XX. Majoritatea specialiștilor consideră lucrarea *“Des registres paroissiaux et l’histoire de la population. Manuel de depoulement et d’exploitation de l’état civil ancien”* (Paris, 1956) publicată de demograful Louis Henry și istoricul arhivist Michel Fleury ca fiind actul de naștere al demografiei istorice.
5. Inițiatorii acestui domeniu în spectrul disciplinelor istorice românești au fost Liviu Moldovan și istoricul clujean Ștefan Pascu.
6. În comitatul Sătmar funcționau plasele Baia Mare, Crasna și Nyir.
7. Iosif de Camillis, episcop de Muncaci între anii 1689 și 1705.
8. K. Zsatkovics, *De Camellis Jozsef, apud Ovidiu Ghitta, Nașterea unei biserici*, Cluj Napoca, 2001, p. 137.
Episcopul rutean a manifestat un interes exagerat în ceea ce privește reformarea moral-disciplinară a clerului. Ipotetic, cei 3 preoți suspendați ar fi putut primi harisme din partea lui Iosif Stoica, episcop al Maramureșului (1690–1710). În timpul păstoririi arhierul maramureșean a hirotonit aproximativ 400 de preoți în Ungaria și Polonia.
9. *Ibidem*, p. 138. În jumătatea răsăriteană a comitatului, la acea vreme existau trei protopopiate (arhiepiscopitiate): al Oașului, al Băii Mari și ultimul constituit pentru teritoriile sătmărene aflate „dincolo de râul Someș“.
10. Răscoala curuților a fost declanșată în anul 1703 sub conducerea lui Francisc Rakoczy al II-lea. Prin pacea de la Satu Mare (1711) care a însemnat și înfrângerea răscoalei, a fost recunoscută autoritatea habsburgică în Ungaria și Transilvania.

vlădiciei Muncaciului, n-a dat rezultate excepționale în primul deceniu al secolului al XVIII-lea. Episcopul Iosif Hodermarszky, în contextul eforturilor de a fi confirmat din partea suveranului pontif ca ierarh al uniților¹¹, a realizat două conscripții la sfârșitul anului 1712. În prima, denumită „Connotatio eccl(esi)arum et archipresbyteratum in Munkaciensi ep(isco)patu”¹² sunt menționate ținuturile ce formau „eparhia”, precizându-se în dreptul fiecăruia numărul protopopilor și dacă erau sau nu „schismatici”. În comitatul Sătmar sunt menționați 2 arhiprezbiteri în ținutul Oașului și 3 arhiprezbiteri „înspre Baia Mare”¹³; toți „schismatici”. Al doilea document, prezintă situația doar în așezările cu preoți bigami și „schismatici”. Conscripția sacerdoților din decanatele înspre Baia Mare („versus Nagy Banyam”)¹⁴ realizată în decembrie 1712, pe raza Vicearhidiaconatului Baia Sprie menționează prezența preoților „schismatici” la Șișești, Rus, Șindrești, Șurdești, Dănești și Bontăieni. Prin scrisoarea din 25 iunie 1714 episcopul Iosif Hodermarszky, pe lângă „clasicile” binecuvântări, transmite protopopilor Ioan din Șișești, Pascu din Chechiș (denumiți în document „venerabili domni parohi”) nulitatea hotărârilor luate de Georgius Bizanczy¹⁵ împotriva parohului Lupu, confratele „unit de rit grecesc”, înlăturat din scaunul protopopesic de Cicârlău¹⁶.

„Sfânta Unire” în împrejurimile Băii Mari s-a consolidat între anii 1712 și 1734. Un factor determinant la realizarea ei a fost „trădarea” lui Serafim de Petrova, episcop al Maramureșului, ales în anul 1711 după moartea episcopului emblematic Iosif Stoica. Hirotonit în Moldova, pentru a intra în grațiile puterii imperiale a acceptat declarația de unire în schimbul menținerii sale pe scaunul eparhial¹⁷. Privarea preoțimii ortodoxe („schismatice”) de autoritatea unui lider spiritual sau a vreunui episcop cu jurisdicție canonică în teritoriile învecinate¹⁸ și influențe „versus Nagy Banyam”, a atras după sine diluarea eforturilor de menținere pe linie de plutire a credinței ortodoxe în satele românești din districtul Baia Mare. Astfel, la 27 ianuarie 1727 „in Libera Regiaque Civitate Nagy Banensis” s-a desfășurat un „conclav” al clerului de rit grecesc („Congregatio Venerabili Cleri Graeci Ritus Unitorum”)¹⁹. La final preoțimea din zona Băii Mari a semnat adeziunea de Unire cu Biserica Romei. Printre semnatarii actului se numără și protopopul Ioan Stan din Șișești²⁰ („Joanne Sztan Archi Presbytero Lazfalusiensis”). În document mai sunt amintiți preoții din parohiile învecinate: Zaharia Poduș din Dănești (Baifaloși, Banfalvensis), Ioan Iepce și Gheorghe Costa (posibil Colta) din Șișești (Lațfalu, Laczfalvensis), Ioan Ștefănuș din Unguraș (Madiar Kekișu, Magyar Kekensis), Ioan Cozma din Rus (Orosfalu, Orosfalvensis), Daniel Moralu (posibil Morar) din Dumbrăvița (Donbrovița, Dobroviczensis), Teodor Gherasim din Bontăieni (Pustagelis, Pusztacseliensis), Teodor Țimărman din Cetățele (Diurtiefalu, Gyertanfalvensis), Ioan Bud din Șurdești (Șurdafalu, Surgefalvensis) și Vasile Goloman din Negreia (Nigre, Nigrefalvensis)²¹.

11. Episcopul Iosif Hodermarszky se afla în conflict direct cu Georgius Bizanczy, vicarul Muncaciului.

12. A. Hodinka, *Okmanytara*, nr. 461, p. 587.

13. Arhiprezbiterii „băimăreni” aveau în subordine 100 de parohii.

14. A.S.C.P.F., *Ungheria e Transilvania*, vol. 4, f. 138r-138v, apud Ovidiu Ghitta; op. cit., Anexa 1.

15. Georgius Bizanczy, paroh unit de Kallo, arhidiacon „transtibiscan” al Sătmarului, vicar general al episcopului rutean unit, apoi vicar ritual al episcopului romano-catolic de Eger.

16. M. Lucskay, *Historia Carpato-Ruthenorum Sacra et Civilis. Ex probatis Auctoribus et documentis Archivi Episcopalis Unghvariensis elaborata*, Bratislava, 1990, vol. 16, p. 155; apud O. Ghitta, op. cit., p. 242.

17. A. Cziplé, *Documente privitoare la Episcopia din Maramureș*, București, extras din „Analele Academiei Române”, tomul XXXVIII, 1916, p. 239–240 (Documentul nr. 67).

18. În antiteză cu situația de față este cazul Episcopiei Aradului care a manifestat o influență benefică asupra preoțimii ortodoxe din Bihor.

19. Documentul se păstrează în Arhiva de Stat a regiunii Transcarpatia, *fond 51, opis 1, dosar 402, f. 7*; publicat în *Episcopia greco-catolică de Munkacevo. Documente*, Satu Mare – Ujgorod, 2007, p. 237–239.

20. Sediul protopopiatelor se stabilea în funcție de localitatea în care slujea protopopul. Numirea protopopilor se făcea în baza unui testimoniu primit din partea episcopilor de Muncaci.

21. Preoții Zaharia Poduș din Dănești, Gheorghe Colta din Șișești și Ioan Ștefănuș din Unguraș sunt amintiți și în documentul din anul 1741 în care sunt prezentate datele parohiilor greco-catolice din comitatul Satu Mare. Documentul a fost publicat în Udvari Istvan, *Datele parohiilor greco-catolice din comitatul Satu Mare din anul 1741, în Relații interetnice în zona de contact româno-maghiară-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent*, Satu Mare – Tübingen, 1999.

În anii ce-au urmat după restabilirea păcii dintre partizanii lui Francisc Rakoczi al II-lea și imperi-ali (1711) s-au realizat și alte statistici oficiale. Între 1721–1722 s-a realizat conscripția generală a Ungariei, în urma unui rescript imperial emis de Carol al VI-lea. Rezoluția carolină din 1731 se finalizează prin acțiunea de recenzare a bunurilor ecleziastice din anul 1734²². Încoronarea împărătesei Maria Tereza reaffirmă sprijinul imperial pentru uniți. Suverana dispune organizarea unei noi conscripții profesionale, recenzarea finalizându-se la 20 septembrie 1747²³. În plasa Baia Mare conscrierea a fost condusă de judele Peterffy Istvan și juratul Farkas Istvan. Din conscripție rezultă succesul uniației, la nivel de comitat existând 85 parohii unite, din care doar una, cea din Valea Vinului, nu avea biserică. Cert este că la jumătatea secolului al XVIII-lea, în plasa Baia Mare funcționau 2 protopopiate greco-catolice: unul cu sediul la Baia Mare²⁴ iar celălalt la Baia Sprie.

Protopopiatul greco-catolic Baia Sprie sau al „Băii de Sus“ apare pentru prima oară menționat documentar în anul 1741²⁵, sub jurisdicția Episcopiei greco-catolice ucrainene de Muncaci. Avea în componență parohiile Dumbrăvița, Tăuții de Sus; Rus, Unguraș, Șișești, Bontăieni, Chiuzbaia, Șindrești; Cetățele, Șurdești, Dănești și Negreia. În document, Baia Sprie figurează drept filie a parohiei Tăuții de Sus²⁶. Cu excepția localității Tăuții de Sus, unde românii de rit unit nu aveau biserică proprie, slujbele oficiindu-se în biserica catolică aflată în proprietatea minorităților, celelalte biserici din protopopiat erau construite din lemn. Documentul de față menționează numele preoților - parohi, unii dintre aceștia fiind prezenți și la „conclavul“ clerului de rit grec desfășurat la Baia Mare în data de 27 ianuarie 1727. Sunt menționați următorii slujitori bisericești: Daniel Cupșenar la Dumbrăvița, Ioan Stanca la Tăuții de Sus (cu filia Baia Sprie), Teodor Gavrința la Rus, Ioan Ștefanuț la Unguraș, Ioan Ciora și Gheorghe Colta la Șișești, Cornel Gherasim la Bontăieni, Ștefan Roman la Chiuzbaia, Constantin Jurj la Șindrești, Iacob Monisan (posibil Mureșan) la Cetățele, Vasile Alexovici la Șurdești, Poduț Zaharia la Dănești și Gherghel Horgoș la Negreia.

În document, Șișeștiul este singura parohie în care apar menționați doi preoți, fapt ce se justifică fie printr-un număr mare de credincioși ce solicitau asistență religioasă, fie prin existența unei instituții de organizare ecleziastică mai avansate (sediul de protopopiat, schit, școală mănăstirească etc.)²⁷.

22. În comitatul Satu Mare erau 109 biserici de rit grec, din care 108 biserici din lemn și una singură (la Carei) din cărămidă și bârne.
23. Cu excepția comitatului Zemplen, unde autoritățile comitatense au împiedicat acțiunea de conscriere.
24. Protopopiatul greco-catolic Baia Mare era așa denumit pentru că reunea parohii aflate în apropierea orașului, deși la data respectivă românii nu aveau biserică proprie în Baia Mare. La început slujbele se țineau într-o capelă aflată lângă biserica parohială romano-catolică. Construirea primei biserici românești la Baia Mare a început după anul 1771. Conform Ovidiu Ghitta, *Cum au ajuns românii să-și facă biserică în Baia Mare*, în *Artă, Istorie, Cultură. Studii în onoarea lui Marius Porumb*, Cluj Napoca, 2003.
25. Udvari Istvan, *Datele parohiilor greco-catolice din comitatul Satu Mare din anul 1741*, în *Relații interetnice în zona de contact româno-maghiară-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent*, Satu Mare – Tubingen, 1999. Conscripția întocmită la 1741 avea rolul de a face cunoscut autorităților imperiale venitul anual al fiecărui preot aflat sub jurisdicția Muncaciului. Documentul înfățișează organizarea Bisericii Unite în comitatul Sătmarului. La vremea respectivă funcționau 7 protopopiate „unite de rit grec“: al Sătmarului (cu 15 parohii și 4 filii), al Băii Mari (cu 12 parohii), al „Băii de Sus“ (Baia Sprie n.n., cu 12 parohii și o filie), al „Codrului“ (cu 13 parohii și o filie), al Crasnei (cu 18 parohii), al Oașului (cu 11 parohii) și al Careiului (cu 17 parohii și 2 filii).
26. Girodtotfalu, denumirea maghiară a localității Tăuții de Sus (folosită în textul documentului). Biserica romano-catolică din localitate, ce poartă hramul Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul, a fost construită în secolul al XV-lea. Biserica cu hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel (de rit grecesc) a fost edificată în anul 1773 după cum arată și pisania păstrată pe fațada de vest: „Această biserică, pe cheltuiala cu ajutorul și puterea românilor din Tăuții de Sus s-au ridicat ca să le fie casă de rugăciune. Anul Domnului 1773“; conform Adriana Morar, Gheorghe Mândrescu, *Arhitectura de zid religioasă din secolele XVIII–XIX*, în *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca, 1982, p. 254.
27. Poate fi un indiciu asupra faptului că Protopopiatul greco-catolic Baia Sprie își avea sediul la Șișești în vremea respectivă, unul dintre preoți îndeplinind și calitatea de protopop. Acest lucru s-a întâmplat la mijlocul secolului al XIX-lea, Andrei Demian, parohul Șișeștiului, îndeplinind și calitatea de protopop al Vicarhidiaconatului Baia Sprie. Calitatea de protopop este confirmată de dispensele (binecuvântările) datate 1861 și 1863, eliberate unor candidați la căsătorie din Șurdești și Cetățele, semnate de părintele Andrei Demian (păstrate în Fondul Oficiului Parohial Greco-catolic Șurdești. Dosar 18/1861 la D.J.A.N. Maramureș) și de Registrele de stare civilă, ani extremi, 1831–1859 (păstrate în arhiva Parohiei Șișești).

Un mare motiv de îngrijorare pentru conducătorii Bisericii Unite din nord-vestul Ungariei a apărut la jumătatea secolului al XVIII-lea o dată cu tulburările confesionale provocate de călugărul Visarion Sarai, asociat cu exilul lui Inochentie Micu. O altă amenințare pentru vlădicii ruteni de la Muncaci a fost mișcarea antiunire condusă de călugărul Sofronie de la Cioara. „Infecția” venită dinspre Transilvania s-a propagat și în comitatul Sătmar²⁸. Mănăstirea de la Santău²⁹ a devenit centrul răzmeriței și „avanpostul” Ortodoxiei. În toamna anului 1760, prin scrisori iscălite de călugărul Sofronie „care mergeau din sat în sat, în cea mai mare taină, ziua și noaptea, ca să nu afle de ele popii cei uniți”³⁰, poporul ce dorea să se lepede de unire era chemat să participe la Santău la o importantă adunare³¹. Epistolele adresate „adevăraților creștini din comitatul Satu Mare” anunțau convocarea unor adunări (sobor sive congregatio) la Corni, Gârdani (aflate la hotarul comitatelor Solnocului de Mijloc și Satu Mare), „joi după Paști”³² la Dorolț și la Budești în comitatul Maramureșului³³. O altă adunare era preconizată a se desfășura la Săsar, în districtul Chioar, întrunire la care urma să participe reprezentanții satelor plasei Baia Mare și din Țara Oașului.

Extinderea mișcării antiunire și în părțile Sătmarului și Chioarului a reaprins credința ortodoxă, acest lucru materializându-se prin fenomenul „de revenire” temporară la Ortodoxie. Deși nu avem informații documentare precise, în tumultul creat, este posibil ca și satele românești din Protopopiatele Baia Mare și Baia Sprie să fi revenit la Biserica strămoșească cel puțin pentru o perioadă scurtă de timp. „Scânteia” putea fi aprinsă și apoi inflamată în satele ce formează cele două protopopiate, având în vedere apropierea de Săsar, Gârdani, Cavnic și Budești, localități în care au fost semnați emisarii călugărului Sofronie³⁴.

La aceste acțiuni grave pentru ordinea țării, atât împărăteasa Maria Tereza cât și arhiepiscopul de Eger au dat deplină putere comitelui Karolyi să contracareze „rătăcirea” religioasă. Aceleași recomandări, arhierul „latin” le trasează și vicarului său de la Muncaci, Mihail Olsavszky, acesta trebuind să colaboreze cu autoritățile comitatense pentru eradicarea fenomenului. În acest sens, comitele Karolyi a organizat milițiile comitatense, granița cu Transilvania nemaiputând fi trecută fără acte eliberate de organele competente. Autoritățile din comitatele învecinate și din districtul Chioar au fost rugate să nu permită trecerea popilor și a diecilor români spre Ungaria. Pentru blocarea frontierei au fost organizate trei linii de observație, control și apărare, fiecare post purtând denumirea plasei pe al cărui teritoriu a funcționat: Baia Mare, Crasna și Nyir. De-a lungul frontierei cu Ardealul, în plasa Baia Mare, „stațiile” de strajă au fost organizate la Șurdești, Șindrești, Dumbrăvița, Ocoliș, Recea și Bușag. Alături de înăsprirea condițiilor de trecere a graniței³⁵,

28. Acțiunile de revenire la biserica ortodoxă desfășurate în comitatul Satu Mare sunt prezentate în documentele de arhivă al familiei Karolyi (fond deținut la Arhivele Naționale Ungare din Budapesta), comiți supremi ai comitatului. În parte, documentele au fost publicate de A. Petrov, în *Staraja veara I unija vî XVII – XVIII vv.*, Sankt Petersburg, 1905. Tema se regăsește la istoricii români Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, Cluj-Napoca, 2002 (volumul II) și la Ovidiu Ghitta, *op. cit.*

29. Localitate ardeleană situată la granița comitatelor Solnocului de Mijloc din Transilvania și Sătmar.

30. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 194.

31. Despre Mănăstirea de la Santău aflăm și din corespondența episcopului Dionisie Novacovici. Aici s-a desfășurat o adunare pe chestiuni religioase la care au participat 300 de delegați din 34 de comune. Conform Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 178–179.

32. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 196.

33. Localitatea Corni a devenit al patrulea „centru propagandistic schismatic” (după Santău, Ciș și Craidorolț). Adunarea de la Corni s-a desfășurat la data de 15 martie 1761, la 5 aprilie 1761 cea de la Gârdani iar pe 10 mai 1761 s-a desfășurat adunarea de la Budești. În urma acestora, preoții, curatorii, primarii și delegații satelor sătmarene își exprimau dorința de a reveni la Ortodoxie. Românii din Dindeleag și-au exprimat adevărul în felul următor: „Noi, dindeleghenii, făgăduim prin această iscălitură a noastră să primim și să rămânem până la moarte pe lângă adevărata credință greacă” (n.n. ortodoxă), conform S. Dragomir, *op. cit.*, p. 196.

34. Făcând o scurtă teleportare în deceniul 9 al veacului al XVIII-lea, Matricula parohială de la Șișești (în care sunt consemnate botezurile, căsătoriile și decesele oficiale între 1786–1831) aduce argumente pertinente în sprijinul ideii că această comunitate sătească a rămas ortodoxă până prin anii 1792–1793. Asupra acestei teme voi reveni într-un studiu demografic al satului Șișești (pe perioada anilor 1768–1831).

35. Soldaților de la frontieră li s-au dat instrucțiuni să spună că înăsprirea măsurilor de trecere spre Transilvania și invers se face din cauza ciumei care bântuie în Moldova.

autoritățile trebuiau să neutralizeze „agitatorii zeloși“ care duceau circulare adresate satelor românești și să împiedice organizarea unor adunări „schismatice“ pe teritoriul comitatului

Eforturile comitelui sătmărean au fost dublate de apariția în comitat, la 14 mai 1761, a episcopului rutean Manuel Olsavszky. Însoțit de însuși comitele suprem, arhiereul a străbătut satele îndemnându-i pe români să îmbrățișeze iarăși unirea. Pe preoții, curatorii și juzii satelor i-a convocat la o mare congregație fixată la Carei pe data de 21 mai 1761. Mulți au refuzat să participe, dar renitenții au fost aduși cu forța și înfrânți unul câte unul. Întrunirea a fost un succes pentru susținătorii unirii, celor prezenți smulgându-li-se declarația că vor rămâne fideli episcopului de Muncaci. „Tactul pastoral“ cu care preoții și credincioșii români din Sătmar au fost aduși sub ascultare este redat într-o scrisoare expedită de episcopul Olsavszky vicarului său din Maramureș: „am rugat pe comitele suprem din Maramureș că deoarece nu am alt mijloc de a constrânge populația temerară din Maramureș să se îngrijească a aresta cu ajutorul forței judecătorești atât pe mirenii revoltați, cât și pe preoții sfințiți aiurea care seduc poporul, a-i lega și întocmai așa cum s-a făcut în județul Satu Mare a-i înfunda în temnițe și a-i chinui cu sete și cu foame“³⁶.

Episcopul Olsavszky va reveni în Sătmar în luna iunie a aceluiași an, pentru a organiza și prezida un nou conclave al „preoțimii și plebei valahe“. Ținut la Carei, la 7 iunie 1761, adunarea a reunit delegați din patru protopopiate locale: Satu Mare, Borlești, Baia Mare și Oaș. Clericii prezenți au semnat o nou angajament, supunerea fiind „subscrisă“ individual prin desenarea semnului crucii³⁷. Vizitele episcopului Olsavszky și demersurile autorităților vor balansa situația religioasă din Sătmar în avantajul Episcopiei greco-catolice ucrainene de Muncaci. Prin corespondență oficială, atât Curtea imperială cu sediul la Bratislava, cât și Congregația De Propaganda Fide³⁸ au fost înștiințate de instaurarea „normalității“ în Sătmar.

Sub asistență pontificală, la 22 august 1761 începe vizitația canonică a episcopului Olsavszky în Sătmar³⁹. În vizitație, probabil, a pornit de la Baia Mare, întrucât la 23 august se afla la Mocira, prezența fiindu-i semnalată de o însemnare marginală scrisă de arhiereu pe filele unui Antologhion (Râmnic, 1755) cumpărat de către locuitorii satului⁴⁰. Pe lângă, emoțiile și sentimentele stârnite de prezența fizică a episcopului în satele comitatului, discursul ortodox a fost contracarat și prin elaborarea epistolei denumite „Sermo de sacra occidentalem inter et orientalem Ecclesiam Unione“. Adresată sătmărenilor, pastorală este „o poveste oficială despre unire“. Pentru a-i convinge pe destinatari, se folosesc versete scripturistice din Vechiul și Noul Testament, dar și argumente de terminologie cu rolul de explicita sensul cuvântului de „uniți“. Astfel, se arată că: „toți cei care profesează aceeași credință în Christos poartă numele de uniți“⁴¹. Într-un sens mai larg, unit înseamnă creștin, iar unirea este mărturisirea unei credințe comune (credința în Hristos) și respectarea tradițiilor diverse (unitate în diversitate). Vizita în Sătmar a arhierului rutean s-a încheiat la 14 septembrie 1761. Timp de aproape două luni el a parcurs numeroase localități, printre care Mocira, Satu Nou de Sus, Baia Mare, Seini, Cicârlău și Apa⁴². Prin raportul înaintat la 30 septembrie 1761, Manuel Olsavszky informează Cancelaria Aulică Maghiară despre cele văzute și trăite în Sătmar.

Bilanțul vizitei este unul optimist, dar nu cunoaștem exact **cum** a fost restabilită starea de normalitate spirituală în satele românești din plasa Baia Mare. A fost constrângere sau act deliberat? Dacă este să ne luăm după rândurile trimise de episcopul Olsavszky vicarului său din Maramureș, nu trebuie să ne gândim prea mult... Oricum, aplicând un vechi principiu machiavelic⁴³, criza religioasă a fost depășită.

36. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 200

37. O. Ghitta, *op. cit.*, p. 332.

38. Congregația romano-catolică responsabilă de activități misionare și de răspândire a credinței creștine de rit apusean. În perioada respectivă prefectul Congregației era cardinalul Giuseppe Spinelli (1756–1763).

39. Vizita canonică în Sătmar este prezentată de A. Petrov, *Staraja veara i unija vi XVII–XVIII vv.*, Sankt Petersburg, 1905.

40. Dariu Pop, *Mărturii strămoșești*, Satu Mare, 1938, p. 62.

41. O. Ghitta, *op. cit.*, p. 340.

42. Localitățile vizitate sunt redată în raportul oficial întocmit de episcop la sfârșitul vizitației în Sătmar, în A. Petrov, *op. cit.*, apud O. Ghitta, p. 346.

43. În anul 1520, celebrul Niccolo Machiavelli spunea „scopul scuză mijloacele“. Din perspectivă creștină, scopul este scuzabil atunci când mijloacele sunt corecte în fața lui Dumnezeu. Altfel, mijloacele nu înnobilează scopul, ci-l acuză.

BIBLIOGRAFIE

- Arhivele Naționale, Direcția Județeană Maramureș, *Fondul Oficiul Parohial Greco-Catolic Șurdești. Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Șișești, Matricula Parohială* (ani extremi, 1831–1859).
- CZIPLE, AL., *Documente privitoare la Episcopia din Maramureș*, în vol. *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria II, tomul XXXVIII, București, 1916, p. 239–240 (Documentul nr. 67).
- DRAGOMIR, S., *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, Cluj Napoca, 2002.
- GHITTA, O., *Cum au ajuns românii să-și facă biserică în Baia Mare*, în vol. *Artă, Istorie, Cultură. Studii în onoarea lui Marius Porumb*, Cluj Napoca, 2003, p. 303–315.
- GHITTA, O., *Nașterea unei biserici*, Cluj Napoca, PUC, 2001.
- HODINKA, A., *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*, Budapest, 1909.
- METEȘ, Șt., *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936.
- MORAR, A., MĂNDRESCU, Ghe., *Arhitectura de zid religioasă din secolele XVIII–XIX*, în vol. *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj Napoca, 1982, p. 251–271.
- Мукачівська греко-католицька єпархія Документи. *Episcopia greco-catolică de Munkacevo. Documente*, Satu Mare – Ujgorod, 2007.
- PETROV, A., *Staraja veara i unija v XVII–XVIII vv.*, Sankt Petersburg, 1905.
- POP, D., *Mărturii strămoșești*, Satu Mare, 1938.
- UDVARI, I., *Zsatmár vármegzei görög katolikus parokiák 1741. Évi összeírása (Datele parohiilor greco-catolice din comitatul Satu Mare din anul 1741)*, în *Relații interetnice în zona de contact româno-maghiară-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent*, Satu Mare – Tubingen, 1999, p. 87–103.